

OKUMA

EĞİTİMİ

Kuram ve Uygulama

Halit Karatay

4. Baskı

Halit KARATAY

OKUMA EĞİTİMİ Kuram ve Uygulama

ISBN 978-605-364-934-2

DOI 10.14527/9786053649342

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2021, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. A.Ş.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevi**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilmektedir.

4. Baskı: Eylül 2021, Ankara

Yayın-Proje: Zeynep Güler

Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan

Kapak Tasarım: Pegem Akademi

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.

İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler - Ankara

Tel: (0312) 341 36 67

Yayıncı Sertifika No: 36306

Matbaa Sertifika No: 47865

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA

Yayınevi: 0312 430 67 50

Dağıtım: 0312 434 54 24

Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60

İnternet: www.pegem.net

E-ileti: pegem@pegem.net

WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Prof. Dr. Halit KARATAY

Halit Karatay, 1975 yılında Şanlıurfa'nın Akçakale ilçesinde dünyaya geldi. İlköğretimini (1982–1990) Akçakale'de, orta öğretimini Mersin Anadolu Öğretmen Lisesinde (1990–1994) tamamladı. Üniversite öğrenimini Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümünde (1999) bitirdi. Aynı yıl Milli Eğitim Bakanlığında iki yıl Türk Dili ve Edebiyatı/Türkçe öğretmeni ve bir yıl da hem öğretmen hem de idareci olarak toplam üç yıl hizmet ettikten sonra 2002 yılında Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümüne araştırma görevlisi olarak atandı. Aynı yıl Üniversitesi tarafından lisansüstü eğitimini tamamlamak üzere Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsüne gönderildi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalında yüksek lisans (2004) ve doktora (2007) eğitimini tamamladı. Türkçe eğitimi alanında 2012 yılında doçent ve 2018 yılında ise profesör unvanlarını aldı. Halen Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Bildiği Yabancı Diller: Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizce.

ORCID No: 0000-0003-1820-0361

ÖN SÖZ

20. yüzyıl bilim dünyasında yaşanan hızlı gelişmeler karşısında insanlar, yüz-yılı bilgi, teknoloji ve bilgisayar çağı gibi yaklaşımlarla adlandırmaya çalıştı. Hayatın her alanında olduğu gibi bilgide de hızlı gelişme ve değişimler olmuştur. Dünyada olup biten gelişmeleri yakından takip etmek, bilgiyi güncellemek veya yeniden yapılandırmak, değişime uyum sağlamak için son derece önemlidir.

Günümüzde bilgiyi farklı alanlara aktararak kullanma alanlarının artması, bilginin zamanla geçerliliğini yitirmesi veya kabuk değiştirmesi, eğitimcilerin eğitime ve bilgiyi sunmaya ilişkin görüşlerini değiştirmiştir. 1980'li yılların sonuna kadar geleneksel yapıya bağlı öğrenme-öğretme anlayışında, öğrencilere bir dizi bilginin aktarılması ve istendiğinde hatırlanması amaçlanırdı. Öğrencilerin bu anlayışta öğrendikleri bilgileri nerede ve nasıl kullanacakları konusunda bilişsel farkındalık geliştirmelerine olanak sağlanmadığı söylenebilir. Günümüzde ise bireyin öğrendiği bilginin niceliğinden çok onu nerede ve nasıl kullanacağını bilmesi, yeni durumlar karşısında bilgiyi yeniden nasıl üreteceği önem kazanmıştır.

Bilgiye ulaşmanın, onu sürekli güncellemenin en kolay ve ekonomik yollarından biri okumadır. Okuma; yazılı olan bir metni, bilinen yazı karakterlerini sesli veya sessiz çözümlenmiş ötesinde, metnin içindeki duygu, düşünce ve iletileri kavramaktır. Herhangi bir metni okuma sonucunda, zihinde onunla ilgili bir anlamın gerçekleşmesi beklenir. Bunun eğitimi de okullarda verilmekte ve temel eğitim sürecinden geçmiş bir bireyden ana dilini eksiksiz kullanma, okuduğunu ve dinlediğini anlama, duygu ve düşüncelerini sözlü ve yazılı olarak doğru anlatabilme yeteneğini kazanmış olması beklenir.

Okullarda öğrencilere kazandırılmaya çalışılan temel becerilerin başında okuma ve yazma gelmektedir. İlköğretimin birinci basamağında okuma becerisinin geliştirilmesi çalışmalarının temel önceliği devinışsellik kazanmasına dayanır. Okuma eğitimi etkinliklerinde, okunan metni bütün yönleriyle kavramaya çalışılmalıdır. Bilgilenme sürecinin daha yoğun olduğu ilköğretim ikinci kademedен itibaren, buna öğrenmenin disiplinlere ayrıldığı 4 ve 5. sınıflar da dâhil edilebilir, okuma eğitimi çalışmaları temel okuryazarlık becerisini geliştiren sesli okuma etkinliklerinden çok okuduğunu kavrama, okuduğu metinden bilgi edinme, öğrenme sürecine yönelik okuma becerisini geliştirme etkinliklerine dönüşmektedir. Okul dönemi öğrenmelerinin büyük bir bölümünün basılı metinlere, kitaplara ve okuma becerisine dayandığı düşünülürse iyi geliştirilmiş bir okuduğunu kavrama becerisinin bu süreçte ne kadar önemli olduğu daha kolay anlaşılacaktır. Ayrıca eğitim sürecinin her aşamasında öğrencilerin akademik yeterliliklerini belirlemek

için yapılan sınavlar, daha çok okuduğunu anlama becerisine dayanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında 4 ve 5. sınıflardan itibaren Türkçe derslerinde yapılan okuma eğitimi çalışmalarının temel amacı okuduğunu iyi kavrayan bireyler yetiştirmektir.

Bu kitap, Türk dili ve edebiyatı, Türkçe öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının sınıfta yapacakları okuma eğitimi etkinliklerinde karşılaşacakları bilgilendirici, öyküleyici metinleri ve şiir metinlerini çözümlemek, öğrencilere bunları kavratmak; öğretim sürecinin her aşamasında akademik başarı için metin özetlemeyi öğretmek amacıyla hazırlanmıştır.

Öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının, öğrencilerin okuma ve öğrenme çabalarında daha bilinçli ve etkili eylemlerde bulunmalarını sağlamak için okuma ve anlama ile ilgili bilmeleri gereken temel ve önemli konulara 10 farklı bölümde yer verilmiştir. Bunun için kitapta okuma eğitiminin bilişsel ve fiziksel özelliklerinden okuma stratejileri ve okuma tekniklerine, metin bilgisinden farklı türlerdeki metinleri kavrama ve özetleme için kullanılacak kavram haritalarının kullanımına kadar farklı konularda kuramsal bilginin yanında sınıfta etkili olabilecek uygulama örneklerine yer verilmiştir. Ayrıca okuma ilgisi ve alışkanlığının geliştirilmesi için dünyada yapılan uygulama ve programlar tanıtılmıştır.

İlköğretimden bugüne kadar yetişmemde emeği geçen bütün öğretmenlerime, özellikle beni sürekli yüreklendirip bana yol gösteren değerli hocalarım Prof. Dr. Metin ERGUN, Prof. Dr. Murat ÖZBAY ve Prof. Dr. Şener BÜYÜKÖZTÜRK'e; zaman konusunda bana sabır gösteren sevgili eşim ve kızlarım Merve, Ceren ve Elif'e en içten duygularla teşekkürlerimi sunuyorum.

Prof. Dr. Halit KARATAY

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	v
Giriş.....	1

1. BÖLÜM

OKUMANIN TANIMI VE EĞİTİMİ

Temel Dil Becerileri	3
Okuma Eğitimi	10
Okuma Eylemi Nasıl Yapılır?	15
Okumanın Fizyolojik Yönü.....	16
Göz Hareketleri	16
Görme Alanı ve Açısı.....	16
Görme Mesafesi.....	19
Göz-Ses Genişliği	19
Okuma Hızı.....	20
Okuma Hızını Etkileyen Faktörler.....	21
Okurken Zihnimizde Neler Olur?.....	22
Okumanın Bilişsel Yönü.....	22
Beynin Yapısı ve Öğrenme.....	23
Bilgi İşleme Kuramı	26
Duyusal Kayıt: Duyu Organları.....	26
Kısa Süreli Bellek.....	27
Uzun Süreli Bellek.....	27
Okuma Engelleri.....	28
Fiziksel Engeller.....	28
Bilişsel Engeller.....	29
Okuma Süreçleri.....	29
Bütünleştirici (Bottom Up) Okuma Süreci.....	30
Çözümleyici (Top Down) Okuma Süreci	30
Etkileşimsel (Interactive) Okuma Süreci	30

2. BÖLÜM

OKUMA EĞİTİMİNDE BİLİŞSEL FARKINDALIK: OKUMA STRATEJİLERİ

Okuma Öncesi Stratejiler: Tahmin Etme ve Planlama Stratejileri.....	42
Okuma Sırası Stratejiler: İzleme-Düzenleme Stratejileri	43
Okuma Sonrası Stratejiler: Değerlendirme Stratejileri.....	44
Bilişsel Farkındalık Stratejileri Öğretimi.....	45
Okuma Stratejileri Bilişsel Farkındalık Düzeyini Değerlendirme	48
Okuma Stratejileri Ölçeğini Uygulama	49
Okuma Stratejileri Ölçeğini Puanlama	49
Okuma Stratejileri Ölçeğini Değerlendirme.....	50

3. BÖLÜM

OKUMA EĞİTİMİNİN TEMEL AMAÇLARI VE OKUMA EĞİTİMİNDE KULLANILAN YÖNTEM VE TEKNİKLER

Türkçe Dersi Öğretim Programının Öğrencilere Kazandıracığı Yetkinlikler	51
Okuma Becerisinin Temel Amaç ve Kazanımları.....	52
Akıcı Okuma.....	52
Söz Varlığı	53
Anlama	54
Okuma Eğitimi Çalışmalarında Kullanılan Yöntem ve Teknikler	61
Sesli Okuma	61
Sessiz Okuma.....	64
Şiir Okuma	65
Göz Atarak Okuma	65
Özetleyerek Okuma	65
Not Alarak Okuma.....	66
İşaretleyerek Okuma.....	67
Tahmin Ederek Okuma	67
Soru Sorarak Okuma	68
Söz Korosu	68
Okuma Tiyatrosu	69
Ezberleme.....	70
Metinlerle İlişkilendirme	70
Tartışarak Okuma	71

Eleştirel Okuma.....	71
Esnek Okuma.....	72
Yoğun (Tam) Okuma.....	72
Yaratıcı Okuma.....	72
Tarayarak Okuma.....	73
Empati Kurarak Okuma.....	73

4. BÖLÜM

OKUMA EĞİTİMİNDE KULLANILAN METİNLER VE METİNSELLİK ÖLÇÜTLERİ

Metin Yapısı.....	77
Küçük Ölçekli (Micro) Metin Yapısı.....	77
Büyük Ölçekli (Macro) Metin Yapısı.....	77
Metinsellik Ölçütleri.....	78
Bağdaşıklık (cohesion).....	80
Tutarlılık (coherence).....	81
Amaçlılık (intentionality).....	83
Kabul Edilebilirlik (acceptability).....	83
Bilgi Vericilik (informativity).....	84
Durumsallık (situationality).....	84
Metinlerarasılık (intertextuality).....	84
Metin Türleri.....	87
Uygulama Çalışmaları.....	90

5. BÖLÜM

METİNDE KONU VE ANA DÜŞÜNCE

Metin / Paragraf.....	92
Metni Oluşturan Temel Yapılar.....	92
Başlık.....	92
Konu.....	93
Ana Düşünce.....	94
Konu Cümlesi Başta.....	102
Konu Cümlesi Sonda.....	105
Konu Cümlesi Ortada.....	107
Konu Cümlesi Başta ve Sonda.....	110
Konu Cümlesi Belirtilmeyen Metinler.....	111

Ana Düşünceyi Destekleyen Temel Yargılar: Yardımcı Düşünceler / Olaylar	115
Ana Düşünceyi Temellendirme Teknikleri.....	117
Örnekleme ve Örnekler.....	117
Karşılaştırma.....	117
Tanık Gösterme	118
Gerçekler ve İstatistikler.....	118
Nedenler	118
Betimlemeler.....	118
Ana Düşünceyi Bulma Öğretimi.....	118
Ana Fikirle İlgili Soruları Cevaplama.....	126
Ana Düşünceyi Kavramada Öğretmenlerin Rolü.....	126

6. BÖLÜM

METİN TÜRLERİNE ÖZGÜ OKUMA EĞİTİMİ

Okuduğunu Kavramada Semantik/Anlam, Kavram Haritaları: Şematik ve Anamlı Öğrenme Kuramı	130
Anamlı Öğrenmenin Aşamaları.....	131
Ön Organize Edicilerin Sunulması.....	131
Öğrenilecek Konunun, Metnin Sunulması.....	132
Bilişsel Örgütlemenin Güçlendirilmesi.....	132
Kavram Haritaları.....	132
Örümcek Haritası.....	133
Balık Kılçığı Haritası.....	133
Sınıflama Haritası.....	134
Olay Zinciri.....	134
4. Okuma Eğitimi Etkinliklerinde Kavram Haritaları Kullanmanın Yararları.....	135

7. BÖLÜM

BİLGİLENDİRİCİ/ÖĞRETİCİ METİNLERİ OKUMA EĞİTİMİ

Tartışmacı ve Kanıtlayıcı Metinleri Okuma Eğitimi.....	139
Tartışmacı Metinlerin Özellikleri.....	140
Tartışmacı Metinlerin Amacı.....	141
Tartışma Metinlerinde Konu Örnekleri	141
Tartışmacı Metinlerde Anlatım Biçimi.....	142
Tartışmacı Metinleri Değerlendirme	143

Kanıtlama Ögesi Olarak Kullanılan Kaynakların Değerlendirilmesi.....	143
Yazarın (Yazarlık Düzeyinin) Değerlendirilmesi.....	143
Tartışmaları Değerlendirme	144
Düşünceyi Temellendirme Biçimlerini Değerlendirme	145
Tartışma Hatalarının Nedenlerini Belirleme.....	146
Tartışmacı ve Kanıtlayıcı Metinleri Çözümleme.....	147
Tartışmacı ve Kanıtlayıcı Metinlerin Kavram Haritalarını Çıkarma.....	148

8. BÖLÜM

ÖYKÜLEYİCİ METİNLERİ OKUMA EĞİTİMİ

Öyküleyici Metin Türleri.....	163
Öyküleyici Anlatımın Temel Ögeleri.....	163
Öyküleyici Metinlerde Konu veya Tema.....	164
Ana Düşünce: İleti	164
Olay	165
Olay Örgüsü: Kurgu.....	166
Çatışma.....	166
Entrik Yapı (Entrika)	167
Düğümler	167
Olay Örgüsünü Başlatma	167
Olay Örgüsünü Sona Erdirme.....	168
Olay Örgüsü Türleri.....	169
Şahıs Kadrosu: Kahramanlar	169
Kahraman Türleri.....	169
Kahramanların Değerlendirilmesi.....	170
Kahramanların Eser İçinde Tanıtılması	171
Zaman	171
Mekân (Yer/Uzam).....	172
Anlatıcı: Bakış Açısı	173
Anlatıcı Türleri	174
Öyküleyici Metinleri Okuma Eğitimi.....	175

9. BÖLÜM

ŞİİR METİNLERİNİ OKUMA EĞİTİMİ

Şiirde Konu (Tema) ve Ana Düşünce (Duygu)	195
Lirik Şiir.....	195
Pastoral Şiir	197
Didaktik Şiir.....	199
Epik Şiir	200
Dramatik Şiir	202
Satirik (Yergi) Şiir.....	202
Şiirin Yapı Özellikleri.....	203
Ölçü (Vezin).....	203
Kafiye (Uyak).....	204
Şiirde Dil ve Anlatım	205
Şiir Metinlerini Okuma Eğitimi	205

10. BÖLÜM

OKUMA ALIŞKANLIĞI VE İLGİSİ

Toplum Olarak Yeterli Düzeyde Bir Okuma Alışkanlığımız Var mı?.....	214
Okuma Alışkanlığını Engelleyen Faktörler.....	215
Okuma Alışkanlığını Geliştirme Çalışmaları	215
Aile Okuma Saatleri Programı: FRT (Family Reading Time).....	216
Hızlı Okuyucu Programı: AR (Accelerated Reader)	217
Okulda Okuma Topluluğu	217
İlköğretim Öğrencilerinin Okuma İlgileri	218

EKLER

Ek-1: Okuma Stratejileri Bilişsel Farkındalık Ölçeği	221
Ek-2: Bağdaşıklık ve Tutarlılık Ölçme Aracı.....	223
Ek-3: Okuduğunu Anlama Ölçekleri: Orta Öğretim-Yüksek Öğretim Düzeyi	225
Ek-4: Okuduğunu Anlama Ölçekleri: İlköğretim Düzeyi.....	247
Ek-5: Okuma Alışkanlığı ve İlgisi Anketi	267
Ek-6: Okuduğu Metni Değerlendirme Formu	273
Kaynaklar.....	277
Dizin.....	293

TABLORAR VE ŐEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Temel dil becerileri	5
Şekil 2. Yazar ve okur arasındaki yazılı iletişim.....	15
Şekil 3. Etkin görme alanı ve görme açısı.....	17
Şekil 4. Gözün satır üzerinde dar sıçrama mesafesi ile okuması (yavaş okuma).....	17
Şekil 5. Gözün satır üzerinde geniş sıçrama mesafesi ile okuması (hızlı okuma)	18
Şekil 6. Gözün bir satır üzerinde veya birkaç satır sonra önceki bir sözcüğe dönüş yapması.....	18
Tablo 1. Metin türlerine göre okuma amacı, kavrama düzeyi ve hızı arasındaki ilişki	21
Şekil 7. Beynin yapısı	23
Şekil 8. Sinir hücresinin yapısı.....	24
Şekil 9. Beynin öğrenme alanları.....	25
Şekil 10. Bilgi işleme modeli	28
Tablo 2. İyi ve zayıf okuyucuların okuma sürecindeki bilişsel farkındalık davranışları	37
Şekil 11. Bilişsel farkındalık bileşenleri	46
Şekil 12. Metinsellik ölçütleri.....	79
Tablo 3. Türkçe ders kitaplarında yer alması planlanan metin türlerinin sınıflara göre dağılımı	89
Şekil 13. Kavram haritası 1.....	100
Şekil 14. Metnin kavram haritası 2.....	101
Şekil 15. Konu cümlesi başta olan metinler	103
Şekil 16. Konu cümlesi sonda olan metinler.....	105
Şekil 17. Konu cümlesi ortada olan metinler.....	108
Şekil 18. Konu cümlesi başta ve sonda olan metinler.....	110
Şekil 19. Konu cümlesi belirtilmeyen metinler	112
Şekil 20. Konu ve ana fikri buldurma veya metni kavrama soruları: 5N1K.....	122
Şekil 21. Örumcek haritası	133
Şekil 22. Balık kılçığı haritası	133
Şekil 23. Sınıflama haritası	134
Şekil 24. Olay-dizinler zinciri haritası	135
Şekil 25. Öğretici metinler.....	138
Şekil 26. Yazınsal metinler.....	139
Şekil 27. Metinde işlenen kavramların şeması.....	151
Şekil 28. Metnin anlatım planı.....	152

Şekil 29. Metinde işlenen konunun veya anadüşüncenin anlatım planı / kavram haritası.....	160
Şekil 30. Öyküleyici metinlerde anlatı öğelerinin şeması	177
Şekil 31. Metnin hikâye haritası/olaylar dizini	180
Şekil 32. Öykünün olay örgüsü, öykü haritası	187
Şekil 33. Metinde işlenen konu ve ana düşüncüyü anlatım planı.....	189
Şekil 34. Şiirde işlenen konunun anlatım planı / kavram haritası	210
Tablo 4. Öğretmen adaylarının okuma alışkanlıkları.....	214

KISALTMALAR CETVELİ

akt.	:	aktaran
bk.	:	bakınız
C.	:	Cilt
çev.	:	çeviren
haz.	:	hazırlayan
ed.	:	editör
Ens.	:	Enstitü
hzl.	:	hazırlayan
MEB	:	Millî Eğitim Bakanlığı
N	:	Öğrenci sayısı
s	:	sayfa
S	:	Sayı
TDK	:	Türk Dil Kurumu
Üniv.	:	Üniversitesi
vb.	:	ve benzeri
vd.	:	ve diğerleri
vs.	:	vesaire
YÖK	:	Yüksek Öğretim Kurumu

GİRİŞ

Günümüzde her alanda olduğu gibi bilgide de hızlı bir gelişme ve değişim yaşanmaktadır. Bilginin sürekli olarak gelişmesi, değişmesine bağlı olarak teknoloji alanındaki hızlı ilerlemeler, insan ihtiyaçlarını çeşitlendirmektedir. Sosyal hayatın her alanında yaşanan hızlı gelişmeler, beraberinde sorunları da getirmektedir. Sorunların çözümünde kullanılan araçlar, teknik ve yöntemler işlevini kaybetmekte, sorunlara bakış açısı ve çözüm yaklaşımları değişmektedir. Her alanda yaşanabilen paradigma kaymaları, sosyal bir varlık olan insanın kendisi ve çevresiyle barışık yaşayabilme gücünü her geçen gün biraz daha zorlamaktadır. İnsanın dünyada olup biten bütün gelişmeleri yakından takip etmesi, sahip olduğu dünya bilgisine yeni bilgi ve deneyimler eklemesi veya duruma göre onu yeniden yapılandırması ile mümkündür.

Bilginin sürekli gelişerek çoğalması, çeşitlenmesi ve değişmesi, eğitimcilerin öğrenmeye ilişkin bakışını değiştirmiştir. Geleneksel yapıdaki öğretme-öğrenme sürecinde, bir dizi bilginin öğrenciye aktarılması ve istenildiğinde öğrenci tarafından anımsanması temel amaçtır. Öğrenciler bu süreçte öğrendikleri bilgiyi nerede ve nasıl kullanacaklarını bilmezler (Saban, 2000: 103). Oysa günümüzde, insanın sahip olduğu bilginin niceliğinden çok, bilgiyi yeni ve farklı durumlar karşısında nerede kullandığı veya sorunlar karşısında onu nasıl yapılandığı önem kazanmıştır (Özden, 2005).

Bilgiye ulaşmanın, onu sürekli güncelleştirmenin yollarından biri ve belki de en önemlisi *okumaktır*. Temel dil becerileri arasında yer alan okuma, anlama becerisinin temelini oluşturur. Okuma; yazılı olan bir metni bilinen yazı karakterlerini sesli veya sessiz çözümlenmiş ötesinde, metnin içindeki duygu, düşünce ve iletileri anlamaktır. Herhangi bir metni okuma sonucunda, zihinde onunla ilgili bir anlamın gerçekleşmesi beklenir. Aksi takdirde o metni okumanın amacına ulaştığı söylenemez. Alman düşünür Goethe'nin dediği gibi, "Okumayı öğrenmek, sanatların en zorudur". Bir yükseköğretim programı bitirdiği hâlde okuduğunu tam ve doğru anlayamayan bireylerin sayısının oldukça fazla olduğu bilinen bir gerçektir (Özdemir, 1975: 4). Okullarda anlama temel dil becerilerini geliştirmeye yönelik bir dil eğitiminden çok; sese dayalı şekillerin fonetik karşılığı olan karakterleri seslendirmeye dayalı bir okuma eğitimi yapıldığından, metni kavrama ikinci planda kalmaktadır. Bu durum, öğrencilerin ileriye dönük akademik başarılarını olum-

suz yönde etkilemektedir. Bunun birçok nedeni olmakla birlikte temel neden; ülkemizde, yabancı dil öğretimine verilen önemin Türkçe öğretimine verilmemesi, Türkçe dersinin “çok kolay derslerden biri” olarak algılanmasıdır (Güzel, 1987: 436-437).

Okuduğunu anlama sadece, okunan metindeki bilinmeyen kelime ve kelime grupları, deyimleri vs. anlamlandırmak, onların sözlükteki anlamını bulmak değildir. Anlamak, okunanı bütün yönleriyle kavramaktır. Kavramanın belirtisi ise metni değerlendirebilmek, ondaki bilgiyi içselleştirerek yorumlayabilmektir. Türkçe derslerinde yapılan dil eğitiminin amacı; öğrencilerin okuma, dinleme, yazma ve konuşma temel dil becerilerini geliştirme olduğuna göre, öncelikle öğretmenin bu becerilerin öneminin bilincinde olması ve bunları Türkçe derslerinde yaptığı etkinliklerde en iyi öğretme yöntem ve teknikleri ile öğrencilerine kazandırması gerekir. Beden eğitimi öğretmeninden şampiyon olması beklenmediği gibi Türkçe öğretmeninden de bir şair, öykücü ya da yazar olması beklenmez. Ancak öğretmen, öğrencilerine kazandıracığı temel dil becerilerine ilişkin kazanımları en iyi şekilde taşır nitelikte olmalıdır (Göğüş, 1978: 13). Temel eğitim almış bir bireyden ana dili eksiksiz kullanma, dinlediğini veya okuduğunu anlama, duygu ve düşüncelerini söz veya yazı ile eksiksiz ve doğru anlatabilme becerisini kazanmış olması beklenir. Son zamanlarda öğrencilerin, ilk ve orta öğrenimleri sonunda bir üst eğitim kurumuna devam etmek için girdikleri sınavlarda iyi puan almaları bir yana, yetersiz veya sıfır puan almaları, okullarda yapılan Türkçe eğitiminin amacına ulaşmadığını göstermektedir. İlk ve ortaöğretim düzeyindeki okullarımızda okutulan Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı derslerinin program hedefleri arasında öğrencilerin okuduğunu kavrama becerisini geliştirmenin önemli bir yeri vardır.

Her düzeydeki öğretim kurumu için hazırlanan öğretim programlarında ana dil eğitimine ilişkin hedefleri gerçekleştirecek etkinliklerin, öğrencilerin temel dil becerilerini, okuma zevk ve alışkanlıklarını geliştirici, öğrencilerde dil bilinci ve sevgisini uyandırıcı nitelikte olması gerekir. Öğretim programlarındaki amaçları gerçekleştirmek için öğrencilerin dili kullanma yeteneklerini geliştirecek, neyi, nasıl, kime, ne zaman ve ne kadar öğreteceğini bilen nitelikli öğretmenlere ihtiyaç vardır. Bu kitap geleneksel anlayışla yapılan okuma eğitimi çalışmalarına farklı bir bakış açısı getirme, okuma eğitimi ile ilgili kuramsal bilgi ile uygulamayı birleştirme amacıyla hazırlanmıştır.

1. BÖLÜM

OKUMANIN TANIMI VE EĞİTİMİ

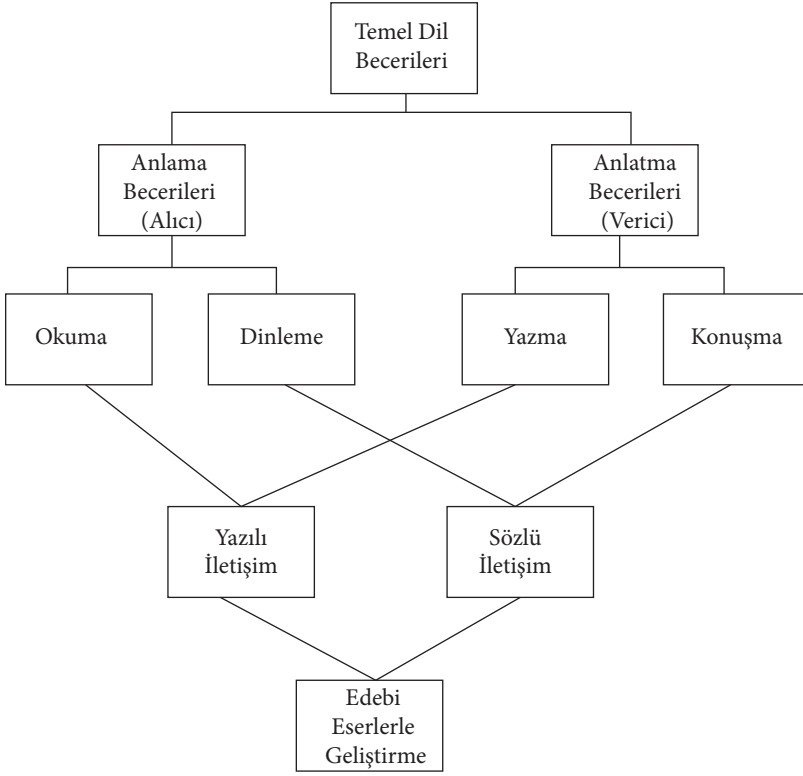
1. Temel Dil Becerileri

Dili, pek çok araştırmacı tarif etmiş ve her tarif, dilin başka bir özelliğini ortaya koymuştur. Türkçe sözlükte dil kelimesi, “insanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban.” diye tanımlanır (TDK, 1998: 586). Dili herhangi bir tanıma sığdırmak zordur. Ergin(1999: 3-5)e göre dil; “insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta; kendi kanunları içinde yaşayan ve gelişen canlı bir varlık; milleti birleştiren, koruyan ve onun ortak malı olan sosyal bir müessese; seslerden örülmüş muazzam bir yapı; temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi”dir.

Dil insanların birbirleriyle anlaşmalarını, iletişim kurmalarını sağlayan sosyal iletişim aracıdır. Dilin iletişim işlevini temel alarak onu tanımlamaya çalışanlar, dilin geçmişte yaşanan olayları bugüne, bugünkü olayları da yatay olarak eş zamanda başkalarına ve geleceğe aktarma özelliği üzerinde durmaktadır. Burada yazı, metin veya anlam açısından onun karşılığı olan, özelliğini taşıyan *gösterge* olarak ön plana çıkar. Bloomfield'e (1999: 69-86) göre yazı, dil değildir; gözle algılanan göstergeler aracılığıyla dili yalnızca bir kaydetme yoludur. Bu durumda dil, insanın soyutlama ve simge kullanma yeteneğinin de en belirgin taşıyıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazılı veya sözlü olarak yapılan iletişim, her zaman kültürden ve geçmiş deneyimlerden etkilenir. Bir sözcük hiçbir zaman kastettiği şeyin kendisi değildir, o hep kastedilen kavramın yerine geçen bir *simge*dir. Dil aracılığıyla bir duygu, düşünce ve durumu anlatırken onunla ilgili nesnelere göstermektense o nesnelere simgelerini yani göstergelerini, ses olarak anlamlarını çağrıştıran fonetik unsurları kullanmak insan için daha kolay bir iletişim yoludur. Bu simgelerin kullanılması ile sözcükler oluşmuştur. İnsanoğlunun sözcükleri yazmadan önce düşünceleri yazdığı bilinir. İmge (imaj) önceleri nesnelere bir işareti olarak kullanılmıştır. Bu kullanım ise bir anda olmamıştır, çünkü insanoğlunun grafik işaretin, simgenin rasyonel değerinin bilincine varması gerekiyordu (Baştürk, 2004: 103). Grafik işaretin rasyonel değeri ise kültürden kaynaklanan farklılıklara bağlı olarak toplumdan topluma hatta aynı sosyal yapıdaki kişiden

kişiyeye değişebilmekte ve farklı yorumlanabilmektedir. Bu yüzden ilk dönem insanların bizim anladığımız manada bir yazı dili kullandığı söylenemez. Bu açıdan bakıldığında genel olarak dil; insanların nesiller boyu süren tecrübeleri sonucunda oluşturduğu sözlü ve yazılı iletişim aracı olarak tarif edilebilir. İnsanın erken dönemlerinde sadece sözlü dil becerilerinin, dinleme ve konuşmanın etkin kullanıldığı, yazının icadından sonra da okuma ve yazma dil becerilerinin kullanılmaya başlandığı söylenebilir. Çünkü tarihçiler yazının icadını, tarihî devirlerin başlangıcı olarak kabul ederler.

Dil, anlama: okuma ve dinleme; anlatma: konuşma ve yazma temel becerilerden oluşur. Özdemir ve Yangın, anlamaya dayalı dil becerilerini *ahcı*; anlatmaya dayalı dil becerilerini de *verici* beceriler olarak değerlendirirler. “Dil konusunda son yıllarda yapılan tartışmalar, dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerinden herhangi birinin gelişmesinin diğer becerileri nasıl etkilediği üzerine yoğunlaşmaktadır. Çalışmalar konuyla ilgili farklı sonuçlar ortaya koysa da bu becerilerin birbiriyle ilişkili olduğunu göstermiştir. Örneğin, dinleme ve okuma becerileri, bilgi edinme, öğrenme ile ilgili oldukları için bunlar *ahcı* beceriler olarak tanımlanmıştır. Konuşma ve yazma becerileri ise bilgiyi yayma işlevi gördükleri için *verici* beceriler olarak tanımlanmıştır (Özdemir, 1983: 11; Yangın, 1998: 36). İletişim süreci, bilgiyi alma ve yayma bakımından temel dil becerilerinin işleyişi şu şekilde gösterilebilir.

Şekil 1. Temel dil becerileri

1950’li ve 1960’lı yıllarda televizyonun toplum hayatına girmesi üzerine insan davranışları üzerinde etkileri anlaşılınca, *görsel okuryazarlık* kavramı doğmuştur. Bu durum öğrenme ile ilgilenen eğitimcilerin de ilgisini çekmiştir (İşler, 2002). Fakat öğrenme ortamlarında görsel okuryazarlıktan yararlanma henüz yeteri kadar uyarıcı olarak ders kitaplarının dışında uygulama alanı bulamamıştır. Öğrenme sürecinde öğrencilerin konuyla ilgili ders kitaplarındaki resimleri incelemeleri, geliştirilen şemaları analiz etmeleri ile ilgili etkinlikler, görsel okuryazarlık becerilerini geliştirmek için yapılır. Okullarda yapılan dil eğitimi çalışmalarında, dört temel dil becerisini geliştirici etkinliklerin yanında “*görsel inceleme*” (visual viewing) ve “*görsel sunum*” (visual representing) becerilerine de yer verildiği bilinmektedir (Tompkins, 1998: 24-25). Son yapılan ilköğretim programlarındaki değişikliklerle (MEB, 2004) görsel okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesi de dikkate alınmıştır. Görsel inceleme ve görsel sunu kavramları ile birlikte okuma-anlama; yazma-anlatma dil becerileri ilk kez yazılı metinlerin dışına taşınarak anlama ve anlatma dil becerilerine yeni bir boyut kazandırılmıştır.